

ბ ხმოვანზე დაბოლოებულ სახელთა საკითხისათვის

თანამედროვე ქართულში -ა სუფიქსით ნაწარმოები რამდენიმე ტიპის სახელი გვაქვს. სახელდობრ, -ა-სუფიქსიანია ზოგი კნინობითი, დანიშნულების, წარმომავლობის, ქონების... სახელი¹.

-ა სუფიქსი, რომელიც აწარმოებს სახელის კნინობით-საალერსო ფორმას, დაერთვის როგორც საზოგადო სახელებს, ისე საკუთარსაც, ოღონდ საზოგადო სახელებიდან იგი, ჩვეულებრივ, ერთვის თანხმოდანიანებს², ხოლო საკუთარიდან — ხმოდანიანებსაც, მაგალითად: კაცა, ქალა, ვაჟა, გორა, ცხენა, ღვეზელა, დედოფალა... ბეჟანა, სიმონა, დაცითა, ნოდარა, პავლია³, გუგუა, ვანუა...

-ა-სუფიქსიანი დანიშნულების სახელები ნაწარმოებია ან სა-ურ (დისიმილაციით -ულ), სა-არ-აფიქსებიანი დანიშნულების სახელებისაგან: სათაურა, სათითურა, სათბურა, სამკედრულა, საბუდარა... ან, უფრო ხშირად — მყოფადის მიმღობის უზმნისწინო ფორმებისაგან: სახრჩობელა, საფრთხობელა, საფბეკელა, საპოვნელა, სათრეველა, საქანელა, სათიბელა, საწოვარა, სატყუარა, სადუღარა...

ძირითადად -ურ (დისიმილაციით -ულ) წარმომავლობის სახელებისაგან იწარმოება აგრეთვე -ა-სუფიქსიანი წარმომავლობის სა-

1 აქ ჩვენ არ შეგვიხებთ ისეთ შემთხვევებს, სადაც -ა სუფიქსი მხოლოდ ისტორიული ანალოზის შედეგად გამოიყოფა, დღეს კი ეს სახელები პარალელურ — -ა-ნიან და უ-ა-ნო ფორმებს გვიჩვენებენ, როგორცაა: მელი//მელა წიწილი//წიწილი, ჰინჰელი//ჰინჰელა, წურბელი//წურბელა, წიფელი//წიფელა, პილპილი//პილპილი, ზაფრანი//ზაფრანი, მუჭი//მუჭა და სხვ. ამის შესახებ იხილეთ: ალ. მანჯგალაძე, -ა ხმოდანიან დასრულებული ზოგი სახელის ფუძის აგებულებისათვის ქართულში: სახელის ბრუნების ისტორიისათვის ქართულურ ენებში, წ. 1, თბ., 1956.

2 ხმოდანიანი სახელი ამ -ა-ს ვერ დაირთავს იმის გამო, რომ იგი ფუძისეულ ბოლო ხმოდანიანზე გავლენას ვერ მოახდენს, უშუალოდ ფუძეზე დართვისას კი ყველა შემთხვევაში მეშველი ზმნის -ა-დ გაცემა (შდრ.: კატა, ბაგა, ხბოა, რუა...), თუმცა იშვიათად ამ წარმოებისაა ზოგი -ა-ხმოდანიანი სახელი, ოღონდ ამ შემთხვევაში მაწარმოებელია -ია სუფიქსი: დაია, ძამია, ბიძია...

3 ამ შემთხვევაში -ია---ეა, ასევეა ნაწარმოები ხელობის სახელები: მესოფლია, შეთოვლია, მექონსია, მეხორცია, მესამირია, მელეღვია, მემატლია...

ხელებიც: რაჭულა, ყირიმულა, გორულა, მეგრულა, ჩინურა, თათრულა, ფრანგულა, აფხაზურა, კახურა...

ზოგადად, როგორც დანიშნულების, ისე წარმომავლობის სახელებს ენაში, ჩვეულებრივ, ზედსართაული მნიშვნელობა აქვს, მაგრამ ამავე სახელებზე -ა სუფიქსის დართვის შემდეგ ისინი არსებითი სახელის ფუნქციით გვევლინებიან. -ა სუფიქსი ამ შემთხვევაში თითქოს მასუბსტანტივებელ მნიშვნელობას იძენს (შდრ.: სამკერდული — სამკერდულა, საპოვნელი — საპოვნელა; სათრეველი — სათრეველა... რაჭული — რაჭულა, გორული — გორულა, აფხაზური — აფხაზურა, თათრული — თათრულა, ფრანგული — ფრანგულა და სხვ.)⁴. თუმცა აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ ეს ძირითადად ითქმის წარმომავლობის სახელებზე, ხოლო ზემოაღნიშნულ დანიშნულების სახელებს (სა—ურ, სა—არ-აფიქსებიან სახელებსა და სა—ელ, სა—არ-აფიქსებიან ვნებითი გვარის უზმნისწინო მიმღებებს) -ა სუფიქსის გარეშეც უმეტეს შემთხვევაში დაკარგული აქვთ ზედსართაული მნიშვნელობა და ფაქტიურად არსებით სახელებს წარმოადგენენ, როგორცაა: სათაური, სათითური, სათბური, სათაგური, საგზური, სახელური, საფასური. საფეხური, სამაჯური, საგანძური, სამსახური, სათოფური, საცეცხლური, საბუდარი, სამძიმარი, საწვიმარი... საბეგველი, საფხეკელი, საშლელი, სათლელი, საჭრელი, სათიბელი, საფრქვეველი, სატეხელი, საფეთქელი, საძრობელი, სარეკელი, სადუღარი, საწოვარი, სატყუარი, საფუარი, საჩუქარი, საჩივარი...

აღნიშნულ სახელთა -ა-ნიან და უ-ა-ნო ფორმათა შორის ზოგჯერ სემანტიკური სხვაობა აღარც კი შეიმჩნევა (სათითურა//სათითური, საფხეკელა//საფხეკელი, საჭერელა//საჭერელი, საწოვარა//საწოვარი, სადუღარა//სადუღარი...), რაც შემთხვევაში კი განსხვავებული წარმოების სახელები სემანტიკურადაც განსხვავებულია (სათაურა — სათაური, სათბურა — სათბური, საფეთქელა — საფეთქელი, სათიბელა (მანქანა) — სათიბელი (პატარა ნამგალი)...

ქართულში ყველაზე მეტად გავრცელებულია -ა სუფიქსით ნაწარმოები ქონება-მსგავსება-თვისების გამომხატველი სახელები.

აღნიშნული წარმოებისა შეიძლება იყოს როგორც მარტივი სახელი (ქთიორა, ცხვირა, თეთრა, ღრუტუნა, ჯაჯანა, მძინარა, მთრობელა), ისე კომპოზიტი (დიდთვალეზა, ძირმაგარა, ასფურცელა, ღორმუცელა, ენაჭარტალა...).

4 -ა სუფიქსის მასუბსტანტივებელი მნიშვნელობის შესახებ იხ. ა. პაპიძე, -ა სუფიქსის სიტყვაწარმოებითი ფუნქციები: ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში, 1974 წ., № 1; ფ. შაქალათია, -ა სუფიქსის მასუბსტანტივებელ-მარობონიმებელი ფუნქციისათვის ქართულში: თნომასტიკა, I, თბ., 1987.

მარტივი სახელებიდან -ა სუფიქსი შეიძლება დაერთოს როგორც არსებით სახელს, ისე, შედარებით იშვიათად, ზედსართავსა და სახელზმნასაც, ოღონდ ისევ იმ შემთხვევაში, როცა ეს სახელი თანხმოვანფუძიანებია.

მაგალითები:

აბრეშუმა, უნაგირა, ნაფოტა, გვირგვინა, ნამცეცა, სავარცხელა, შაქარა, კიტრა, წიწმბათა... თეთრა, ლურჯა, ხუჭუჭა, მსუქანა... ციმციმა, ლაქლაქა, ტრაბახა, ღრუტუნა, ტიტინა... მტირალა, მჩხავანა, მჭამელა, მახრჩობელა, მაბეზლარა...

აღსანიშნავია, რომ მასდარებიდან, ჩვეულებრივ, -ა-სუფიქსიანია ე. წ. პირველადი მასდარები, ანუ მოქმედების აღმნიშვნელი პირველადი სახელები, რომლებიც წარმოშობით ფუძეგაორკეცებული ან ხმაბაძვითი ფორმებია და რომელთაგანაც, სხვა მასდარებისაგან განსხვავებით, იწარმოება ზმნები: შიშინი (შიშინებს) — შიშინა, ყიყინი (ყიყინებს) — ყიყინა, ჭრიჭინი (ჭრიჭინებს) — ჭრიჭინა, ზუზუნნი (ზუზუნებს) — ზუზუნა, ღრუტუნი (ღრუტუნებს) — ღრუტუნა, ხრამუნი (ხრამუნებს) — ხრამუნა, ჯაჯლანი (ჯაჯლანებს) — ჯაჯლანა, ბზული (ბზუსი) — ბზულია...

ზემოთ დასახელებული წარმოების მარტივ სახელებში არსებით სახელებთან -ა სუფიქსი, ძირითადად, გამოყენებულია მსგავსების აღსანიშნავად (უნაგირა=უნაგირის მსგავსი, გვირგვინა = გვირგვინის მსგავსი, სავარცხელა = სავარცხლის მსგავსი და ა. შ.), ზედსართავებსა და სახელზმნებთან კი იგი, უმთავრესად, ქონება-თვისების გამომხატველია (ლურჯა=ლურჯი ფერის მქონე, ხუჭუჭა=ხუჭუჭი თმის მქონე... ციმციმა=მოციმციმე, რაც ციმციმებს, ლაქლაქა=მოლაქლაქე, ვინც ლაქლაქებს... მჭამელა=ვინც ან რაც ჭამს, მტირალა=ვინც ტირის და ა. შ.).

ამ მხრივ დასახელებული ფორმებისაგან გამოირჩევა -ა სუფიქსით მიმღეობისაგან ნაწარმოები სახელები, რომლებიც სემანტიკურად, ჩვეულებრივ, დიდად არ განსხვავდებიან ამოსავალი მიმღეობებისაგან, როგორცაა: მათრობელი — მათრობელა, მჭამელი — მჭამელა, მახრჩობელი — მახრჩობელა, მკვნეტელი — მკვნეტელა, მათხოვარი — მათხოვარა, მაბეზლარი — მაბეზლარა, მტირალი — მტირალა, მყვირალი — მყვირალა, მჩხავანი — მჩხავანა და სხვ. (შდრ.: უნაგირი — უნაგირა, სავარცხელი — სავარცხელა, ლურჯი — ლურჯა, ხუჭუჭი — ხუჭუჭა, ციმციმი — ციმციმა, ლაქლაქი — ლაქლაქა...).

ქართულში უფრო ხშირია ქონება-თვისების -ა სუფიქსით ნაწარმოები კომპოზიტები, რომლებიც, უპირატესად, შედგენილია ორი (ან, იშვიათად, მეტი) სახელისაგან — არსებითი, ზედსართავი, რიც-

ხვითი სახელებისა ან სახელზმნისგან და რომლებშიც კომპოზიტიის პირველი წევრი, ჩვეულებრივ, ფუძის სახით არის წარმოდგენილი. ამ ტიპის ფორმებიდან ყველაზე ხშირია არსებითი და ზედსართავი სახელების შეერთებით მიღებული კომპოზიტები. ამასთან, ასეთ შემთხვევაში არსებითისა და ზედსართავის ადგილი მყარი არ არის: პირველ ადგილზე ერთიც შეიძლება იყოს და მეორეც, არც ისეთი შემთხვევებია იშვიათი, როდესაც ამ რიგის -ა-სუფიქსიან სახელთა პარალელური ფორმები დასტურდება.

აქვე შევნიშნავთ, რომ ქონება-მსგავსება-თვისების -ა ხმოვანს უკეთ იგუებს არსებითი სახელი, და ეს გასაგებიცაა, რადგან ზედსართავი ისედაც საგნის თვისებას ან ნიშანს გამოხატავს (ქონების -იან სუფიქსიც ხომ, ჩვეულებრივ, არსებით სახელთან გვხვდება). ამიტომ უფრო ბუნებრივი და გავრცელებული სწორედ ის კომპოზიტებია, რომლებშიც არსებითი სახელია ბოლო ადგილზე⁵.

რაც შეეხება კომპოზიტიის სემანტიკურ შედგენილობას, ამ მხრივ, ცხადია, ისეთი სახელები შეიძლება დაუკავშირდეს ერთმანეთს, რომელთაგან ერთ-ერთი მეორის დასახასიათებლად შეიძლება გამოიყენებოდეს, ორივე ერთად კი სხვა საგნის ნიშანზე მიუთითებდეს.

მაგალითები:

ზედსართავი სახელი — არსებითი სახელი

დიდთავა, ხმელფოთლება, მაღალყელა, მოკლეკისერა, წვრილწელა, გრძელცხვირა, სქელტუჩა, თხელკანა, დაბალქუსლა, ხშირბეწვა, ცივისსხლა, მსხვილძირა, ლამაზთვალემა, მაგარკბილა, შავტარა, თეთრწვერა, ყვითელნისკარტა, წითელპერანგა, ლურჯქათიბა...

შდრ.: თავდიდა, ყელმაღალა, ფეხწვრილა, ცხვირგრძელა, ტუჩსქელა, თვალეზღამაზა, წვერთეთრა...

არსებითი სახელი — ზედსართავი სახელი

ყურდიდა, კუდგრძელა, ძვალმსხვილა, ფეხმაღალა, ყელდაბალა, ძირტკბილა, ტანხმელა, გულჭრელა, წელწერწეცა, ყურცქვიცა, თავბრტყელა, თმახუჭუჭა, თვალშავა, კანთეთრა, თავყვითელა, ლოყაწითელა...

შდრ.: დიდყურა, გრძელკუდა, მაღალფეხა, დაბალყელა, ჭრელგულა, ბრტყელთავა, წითელლოყა...

⁵ იგივე ვითარებაა ქონების -ა სუფიქსის დართვის მხრივ მარტივ სახელებში.

⁶ სწორედ ამიტომ ქართულითვის არარეალური ფორმებია: მახვილფეხა, ხუჭუჭბილემა, მაღალკანა, თავწერწეცა, ტუჩზავარა, მრავალტანა, გულჭვიცინა, თვალებშრილა და სხვ.

რიცხვითი სახელი — არსებითი სახელი

ამ ტიპის კომპოზიტებში რიცხვითი სახელი ყოველთვის პირველ ადგილზეა:

ერთიშნა, ერთმწკრივა, ორტუჩა, ორრიგა, სამწვერა, სამყურა, ოთხთვალა, ხუთთითა, ხუთთავა, შვიდფეხა, რვაფეხა, ცხრაულელა, თორმეტგოჯა, ასფურცელა, მრავალძარღვა, მრავალწახნაგა...

იშვიათ გამოჩაგლის წარმოადგენს ისეთი სახელები, როგორცაა: ფე(რ)ხმრავალა, წვერცამეტა... პირველი ძველია და ნიშნავს კიბორჩხალას⁷, მეორეს დაცინვის მნიშვნელობა აქვს და ქველ-ში განმარტებულია, როგორც მეჩხერი, თხელი წვერის მქონე — თხელ-წვერა (მღვდელი). წვერცამეტა ხუცესი. — „უყურე იმ წვერცამეტას, რავარი ჯორი გაუზრდია!“ (ა. ბელ.)⁸.

არსებითი სახელი — სახელწმინა

ამ წარმოების კომპოზიტებში სახელი მუდამ პირველ ადგილზეა. ამასთან, არცთუ იშვიათად, მიმდებრებთან გარკვეული ბრუნვის ფორმით არის წარმოდგენილი (ძირითადად ნათესაობითი), ხოლო მასდარებად აღნიშნულ შემთხვევაში კვლავ ე. წ. პირველადი მასდარებია გამოყენებული:

ენაჭიკჭიკა, თვალგებრიალა, ხმაწკრიალა, რტოებშრიალა, ასო-კირკიტა, წვერცანცარა, კუდქიციხა, ფრთაფარფატა, ყურებბარტყუნა სახეცქრიალა... რკინისმკვნეტელა, ფერიმჭამელა, ძუძუმწოვარა, ბოლომძოვარა, ღობემძვარა...⁹.

ზემოთ დასახელებულ კომპოზიტებში, გარდა სახელითა და სახელწმინით შედგენილი ფორმებისა, რომლებშიც უმთავრესად კვლავ საგნის თვისებაა გამოხატული, -ა სუფიქსი ყველგან ყოლაქონებაზე მიუთითებს და თითქმის ყველა შემთხვევაში იგი შეიძლება ქონების -იან სუფიქსით შეიცვალოს, ოღონდ, რადგან აღნიშნული სუფიქსი ამ ფუნქციით, ჩვეულებრივ, მხოლოდ არსებით სახელთან

⁷ იხ.: ქველ, VII, გვ. 76.

⁸ ქველ, VIII, გვ. 1078.

⁹ სემანტაჟურად დასახელებულთა მსგავსია ერთი ტიპის -ია-თი ნაწარმოები ფორმები, რომელთაც მიმდებრებს ვერ მივაკუთვნებთ, მაგრამ შინაარსით მოქმედებითი გვარის მიმდებრებს უახლოვდებიან. ესენია: ბუტია, ბაქია, პრანჭია, წუნია... ფორმება. ისინი ამ სახითაც არსებობენ ენაში, მაგრამ უფრო ხშირად გამოიყენებიან ნათესაობითში დასმულ სახელთან, რომელსაც, ჩვეულებრივ, ბრუნვის ნიშანი მოყვეცილი აქვს, როგორცაა: ფერიჭამია, კაციაჭამია, ბელტიყლაპია, დოყლაპია, ცხენაპარია, ნემსაპარია, ბუზიჭერია, თაფვიჭერია, ნამიკრფვია, ქარიბერტყვია, კევიდეჭია, თოკიგრეხია, ჩიტირეჭია, პირღრუნია... (იხ. აკ. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, I, თბ., 1973, გვ. 583).

გვხვდება, ეს უკანასკნელი კომპოზიტის ბოლო წევრი უნდა იყოს: დიდთავა — დიდთავიანი, გრძელცხვირა — გრძელცხვირიანი, ლამაზთვალეზა — ლამაზთვალეზიანი, შავტარა — შავტარიანი, თეთრწვერა — თეთრწვერაიანი... კუდგრძელა — გრძელკუდიანი, ძვალმსხვილა — მსხვილძვლიანი, გულჭრელა — ჭრელგულიანი, თმახუჭუჭა — ხუჭუჭთმიანი, თავყვითელა — ყვითელთავიანი, ლოყაწითელა — წითელლოყიანი... ორლულა — ორლულიანი, სამყურა — სამყურიანი, ხუთთავა — ხუთთავიანი, რვაფეხა — რვაფეხიანი, ასფურცელა — ასფურცილიანი, მრავალძარღვა — მრავალძარღვიანი და სხვ.

გარდა აღნიშნულისა, ქართულში გავრცელებულია ორი (ან მეტი) არსებითი (უფრო იშვიათად ზედსართავი) სახელისაგან მიღებული -ასუფიქსიანი ქონება-მსგავსების გამომხატველი კომპოზიტებიც.

მაგალითები:

კუდმაკრატელა, თავკაუჭა, გულნამცეცა, ძირთაფლა, პირსისხლა, ტანშოლტა, ლერწამტანა, ფეხბუმბულა, ცხვირწვეტა, თვალმაყვალა, თავკომბალა, თმაქოჩორა, მუცელღმერთა... შავყვითელა, თეთრწითელა, ტყბიღმწარა..

ხშირად აღნიშნული ტიპის ქონება-მსგავსების გამომხატველ კომპოზიტებში პირველი სახელი ნათესაობით ბრუნვაშია წარმოდგენილი.

მაგალითები:

ყვავისკულა, კაცისთავა, დევისთვალა, ხარისშუბლა, ცხენისმუხლა, ჩიტისკვერცხა, ირმისტერფა, ქათმისკუჭა, ცისარტყელა, ბატისტინა, ძაღლისკბილა, თონისტარა, ბაბუასწვერა, ოქროსქოჩორა, წეროსწვივა, დედისერთა...

იშვიათად გვხვდება ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც ასუფიქსი -ას კომპოზიტის ორივე შემადგენელ სახელთან დასტურდება. ამ რიგის კომპოზიტებში პირველი ა ხმოვანი ზოგჯერ კნინობითობის მაწარმოებელია.

მაგალითები:

ძალღამარწყვა, ძალღაპურა, ჩიტავაშლა, ხარაბუზა, ქალაშიჭა, პურაძვირა, ბალამწარა, ქალაშავა...

ზემოთ დანიშნულებისა და წარმომავლობის სახელებთან დაკავშირებით აღნიშნული იყო -ასუფიქსის მასუბსტანტივებელი ფუნქციის შესახებ. რა მდგომარეობაა ამ მხრივ -ასუფიქსიან ქონება-მსგავსებთვისების გამომხატველ ზემოხსენებულ სახელებში?

ჩვეულებრივ, თვით ქონება-მსგავსება-თვისების გამომხატვა უკვე მიუთითებს იმაზე, რომ განხილული ფორმები ზედსართავი სახელებია (ამა თუ იმ საგანს რაიმე ნიშნის მიხედვით ახასიათებენ), სადაც -ასუფიქსს მადიექტივებელი ფუნქცია აქვს (შდრ.: ქოჩორი — ქოჩორა, კიტრი — კიტრა, ცხვირი — ცხვირა, დიდი თავი — დიდთავა,

თეთრი წვერი — თეთრწვერა, შვიდი ფერი — შვიდფერა და სხვ). და შემთხვევათა დიდ უმრავლესობაში ეს ასეც არის, მაგრამ რიგ შემთხვევაში ხდება ამ სახელთა დაკონკრეტება, როცა -ა სუფიქსი უკვე მაკონკრეტებელ ფუნქციას იძენს (ა. პაპიძე). ეს კი უკვე აღნიშნული სუფიქსის კვლავ მასუბსტანტივებელ ფუნქციაზე მიუთითებს. სწორედ ამ რიგის სახელებია: ეკალა, ძირა, ქარიშხალა, სალამურა, წითელა, ლურჯა, ქანქარა, მალღიძარა, ძირმაგარა, წითელქუდა, ასფურცელა, მრავალძარღვა, ცისარტყელა, ცისკარა და სხვ.

ამგვარი გასუბსტანტივებული სახელები იმით ხასიათდება, რომ, მიუხედავად სემანტიკური მთლიანობისა, მათ ყველა შემთხვევაში შენარჩუნებული აქვთ იმ ფუძეთა მნიშვნელობა, რომლებსგანაც არიან ისინი ნაწარმოებნი.

აღნიშნული სახელების ამ თავისებურებამ შეუწყო უთუოდ ხელი იმას, რომ ამ ტიპის ფორმები, უკვე როგორც საკუთარი სახელები, გავრცელდა ტოპონიმისა და ფიტონიმიაში (მცენარეთა სახელებში). ორსავე შემთხვევაში წარმოშობით ქონება-მსგავსება-თვისების აღმნიშვნელი, თუნდაც გასუბსტანტივებული, სახელი იძლეოდა ამა თუ იმ ადგილისა თუ მცენარის სათანადო დახასიათებას.

მაგალითები:

ა) **გეოგრაფიული სახელები:** ბოსტანა (სოფელი ამბროლაურის რ-ნში), უნავირ (მთა სენაკის რ-ნში) ბროწეულა (რკ. სადგური ზესტაფონ-სამტრედიის უბანზე), ტყემალა (ქედი და მთა ქარელის რ-ნში), მარანა (სოფელი გორის რ-ნში), ბოსელა (სოფელი თერჯოლის რ-ნში), ტალახა (მთა ლანჩხუთისა და ჩოხატაურის რ-ნების საზღვარზე), წითელა (მდინარე ზესტაფონის რ-ნში), მაკრატელა (მთა ახმეტის რ-ნში), ღრუბელა (სოფელი ცხინვალის რ-ნში). ქუდნისლა (მთა დუშეთის რ-ნში), წყალთბილა (სოფელი ახალციხის რ-ნში), ტაბახმელა (სოფლები გარდაბნისა და ხულოს რ-ნებში), ხიდმაღალა (სოფელი ლანჩხუთის რ-ნში), პირწითელა (მთა ონის რ-ნში), დიდველა (სოფელი მაიაკოვსკის რ-ნში), შავნაზადა (მთა გარდაბნის, ჯავის, ყაზბეგის რ-ნებში), შავწყალა (მდინარე ლაგოდეხის რ-ნში), ცხრაჯვარა (მდგიმე ამბროლაურის რ-ნში), ღარისწყალა (სოფელი დუშეთის რ-ნში)...

ბ) **მცენარეთა სახელები:** ბოლოკა, ცოცხა, ეკალა, თაფლა, ზღარბა, სანთელა, ღვიძლა, ლურსმანა, კელაპტარა, ულეველა, უკვდავა, მკბენარა... თავყვავილა, ვარდკანაფა, ვაშლატამა, კატაბალახა, თავყვითელა, ძირთეთრა, შავფხალა, დიდჯამა, სამყურა, ხუთგულა, გველისკოვზა, ცხენისკბილა...

ბოლოს, მოკლედ -ა-სუფიქსიან სახელთა კიდევ ერთი ჯგუფის შესახებ. სახელდობრ, ძირა, პირა, აქეთა, იქითა, ზემოთა, ქვემოთა.

წინა, უკანა, ქვეშა და სხვა ფორმათა შემცველ კომპოზიტებზე, როგორცაა:

ბუჩქისძირა, ხისძირა, ღობისძირა... ზღვისპირა, გზისპირა, წყლისპირა. საზღვრისპირა, ქუჩისპირა... პირაქეთა, პირიქითა... თავსზემოთა, მუხლსქვემოთა... ომისწინა, თესვისწინა, მარხვისწინა... მკერდუკანა (ჯირკვეალი), სახლუკანა (ეზო)... ნიადაგქვეშა, იატაკქვეშა, წყალქვეშა, კანქვეშა, მიწისქვეშა, ენისქვეშა...

აღნიშნულ კომპოზიტთა პირველი ნაწილი ნათესაობით (ან, უფრო იშვიათად, მიცემით) ბრუნვაში დასმული სახელებია, ხოლო მეორე — წარმოშობით ზმნისართებია, რომლებიც -ა სუფიქსის დართვის შედეგად ზედსართავ სახელებად არიან ქცეულნი. შდრ.: ძირს — ძირა, ქვემოთ — ქვემოთა, ზემოთ — ზემოთა, აქეთ — აქეთა, იქით — იქითა და სხვ.¹⁰ თუმცა „-ა ზოგ შემთხვევაში არის -და, -ნა, -შა(-შე) ფორმანტების შენადგენელი ელემენტი, მოკვეცილი ზმნისართებში: ზედა—ზედ, წინა—წინ... შემდეგ გააზრებულა მათრიბუტივებელ სუფიქსად. ზოგჯერ -ა იგივე ემფატიკური -ა არის, გაგებული მათრიბუტივებელ სუფიქსად: გვერდ-ით-ა (შდრ.: გვერდ-ით)“¹¹...

აქამდე განხილული იყო -ა სუფიქსით ნაწარმოები ბოლოთან-ხმოვნიანი სახელები, რომელთაც ქონება-მსგავსება-თვისების მნიშვნელობა ჰქონდათ, მაგრამ ენაში დასტურდება (მართალია, შედარებით ნაკლები რაოდენობით) აღნიშნული შინაარსის გამომხატველი ბოლოხმოვნიანი კომპოზიტებიც.

უპირველეს ყოვლისა, -ა-ხმოვანფუძიან სახელთა შესახებ:

-ა-ხმოვანფუძიანი კომპოზიტები, რომელთაც ქონება-მსგავსება-თვისების შინაარსი აქვთ, ქართულში უფრო ხშირია, ვიდრე ამ ტიპის სხვა ხმოვანფუძიანი სახელები. შედგენილობის მხრივ ისინი თითქმის არ განსხვავდებიან ქონება-თვისების გამომხატველი ზემოთ განხილული თანხმოვანფუძიანი კომპოზიტებისაგან — მიიღებიან კვლავ არსებითი, ზედსართავი ან რიცხვითი სახელების შეერთებით. ამასთან, როგორც თანხმოვანფუძიან კომპოზიტებში, აქაც არსებითი და ზედსართავი სახელების ადგილი მყარი არ არის, პირველ ადგილზე ერთიც შეიძლება იყოს და მეორეც.

მაგალითები:

10 აკ. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, I, თბ., 1973, გვ. 596; ბ. ჯორბენაძე, მ. კობახიძე, მ. ბერიძე, ქართული ენის მორფეშებისა და მორფოლოგიის ელემენტების ლექსიკონი, თბ., 1988, გვ. 14-15.

11 ბ. ჯორბენაძე, ... დასახ. ნაშრ., გვ. 15.

ზედსართავი სახელი — არსებითი სახელი

ასეთი შემთხვევები ქართულში უფრო ხშირია და ამ მოვლენის ახსნისას არც ის ფაქტი უნდა იყოს ნაკლებმნიშვნელოვანი, რომ -ა- ხმოვანფუძიანი ზედსართავები გაცილებით ნაკლებია ენაში, ვიდრე -ა-ხმოვნისანი არსებითი სახელები:

კეთილთვისება, ცისფერკაბა, წითელლოყა, შავმიწა, დიდრქა, ტკბილსიტყვა, წვრილფეხა, მაღალღირსება, ჭრელჩანთა, შეჩოხა, მოკლეჯუბა, ხუჭუჭთმა, მახვილსმენა, ლურჯტალღა, ფაფუკფრთა, ყვითელქოლგა, აგენა, ცუდგუნება...

არსებითი სახელი — ზედსართავი სახელი

თავანკარა, ბროლანკარა, ტანბატარა, კეჟაბატარა, ტუჩბაწია, ფეხბაწია, თვალუფუფა, გულსუფთა, პირსუფთა, პირწმინდა, წნეწმინდა, თმაჭაღარა, თვალბჭროლა, თავღია, გულღია, პირღია...

რიცხვითი სახელი — არსებითი სახელი

ერთარსება, ერთზომა, ერთუფლება, ერთღვთაება, ორგუნება, ორლულა, ორრქა, სამწყება, მრავალწყება, მრავალრქა...

შედარებით იშვიათად გვხვდება აღნიშნული ტიპის არსებითი სახელებისაგან მიღებული კომპოზიტებიც, როგორცაა: გულქვა, პირქარვა, პირბამბა...

დასახელებულ კომპოზიტებში ქონება-თვისების მნიშვნელობა შეპირობებულია, ერთი მხრივ, იმით, რომ ამ სახელთა პირველი შემადგენელი წევრი მუდამ ფუძის სახითაა წარმოდგენილი, ხოლო, მეორე მხრივ, როგორც ჩანს, ამას ხელს უწყობს ბოლოკიდური ა ხმოვანი, რომლის შესახებაც საენათმეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ იგი შეიძლება საწარმოებელი სუფიქსი იყოს. სახელდობრ, თ. უთურგაიძე წერს: „შავიხობა ტიპის ფორმებში -ა წარმოქმნის ელემენტი: შავიხობა მნიშვნელობით არის შავიხობიანი, ე. ი. -ა მქონებლობას გამოხატავს. შესაძლებელია იგი მიღებული იყოს ძირეული და საწარმოებელი ხმოვნის შერწყმით... და ფუნქციაც ამ გზით ჰქონდეს შეძენილი, ანდა ფუძისეული -ა-ს ფუნქციის რინტერპრეტაციით მიჩნეულია წარმოქმნის ელემენტად“¹².

ასევე, ბ. ჯორბენაძის, მ. კობაიძისა და მ. ბერიძის „ქართული ენის მორფემებისა და მოდალური ელემენტების ლექსიკონში“ ვკი-

12 თ. უთურგაიძე, ზ. ჯაფარიძე, ალ. თინათინი, თანამედროვე ქართული ენის ფონეტიკა, ხელნაწერი, 1976 წ., გვ. 8.

თხულობთ: „მქონებლობის -ა სუფიქსს შესაძლოა გაუტოლდეს ფუძისეული -ა: შავჩოხა...“¹³.

-ა-ხმოვნიან კომპოზიტთა გარდა ქონება-თვისების შინაარსი აქვს ზოგ სხვა ხმოვანფუძიან კომპოზიტსაც. ოღონდ ამ შემთხვევაში კომპოზიტი, ძირითადად, შედგენილია არსებითი და ზედსართავი სახელებისაგან და თან ზედსართავი, ჩვეულებრივ, ბოლო ადგილზეა.

ამ რიგის მაგალითებიდან შედარებით ხშირია -ე-ფუძიანი სახელები, ხოლო -ო- და -უ-ფუძიანები იშვიათად გვხვდება იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ ამ ხმოვნებზე დამთავრებული ზედსართავები საერთოდ მცირე რაოდენობითაა ენაში.

მაგალითები:

ღღემოკლე, კუღმოკლე, კისერმოკლე, ფეხმოკლე, ხელმოკლე, სულმოკლე, ჭკუამოკლე, გულმტკიცე, პირმტკიცე, ძირმტკიცე, მკერდსავსე, გულსავსე, სისხლსავსე, ნაყოფსავსე, ენამწარე, ძირმწარე, ტვირთძიმე, ფეხძიმე, თავძიმე, თავმჩატე, ტანმჩატე, ფეხმრუდე, ხელმარჯვე... ტანმოძრო, ყელვიწრო, ძირვიწრო, ყელფართო, ფოფოლფართო... გულღრძუ, ენაბლუ...

დასახელებული კომპოზიტებიდან ზოგს მოეპოვება ასევე თხზული სინონიმები, რომლებშიც მეორე ადგილზე უკვე ქონების -ა სუფიქსით გაფორმებული არსებითი სახელებია, როგორცაა: მოკლეკუდა, მოკლეკისერა, მოკლენელა, მწარეძირა, მჩატეთავა, ვიწროყელა, ვიწროძირა, ფართოყელა, ფართოფოთოლა...

როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული და აქ მოყვანილი მაგალითებიც ადასტურებენ, ხმოვანფუძიანი სახელები ქონება-თვისების -ა ხმოვანს ვერ ირთავენ. ამ მხრივ გამონაკლისს წარმოადგენს -ე ხმოვანზე დამთავრებული რამდენიმე კომპოზიტი, რომლებიც -ა სუფიქსითაა ნაწარმოები, როგორცაა: სამკუთხა, ოთხკუთხა, მართკუთხა, ვიწროკუთხა... ერთსახა, მრავალსახა, პირველსახა. ფართოსახა... ძირმწარა, ბალამწარა...

ისევე, როგორც ზემოთ -ა ხმოვნით ნაწარმოები თანხმოვანფუძიანი ქონება-თვისების სახელების შესახებ იყო აღნიშნული, დასახელებულ ხმოვანფუძიან კომპოზიტებსაც თითქმის ყველა შემთხვევაში მოეპოვება ქონების -იან სუფიქსით ნაწარმოები სინონიმები, რაც აგრეთვე ადასტურებს პირველთა ყოლა-ქონების მნიშვნელობას: კეთილთვისება — კეთილთვისებიანი, ცისფერკაბა — ცისფერკაბიანი, წითელლოყა — წითელლოყიანი, შავჩოხა — შავჩოხიანი, ხუჭუჭთმა — ხუჭუჭთმიანი, ცუდგუნება — ცუდგუნებიანი... ტანპატარა — პატარა-ტანიანი, თმაჭალარა — ჭალარათმიანი, გულსუფთა — სუფთაგულია-

ნი... ერთარსება — ერთარსებიანი, ორგუნება — ორგუნებიანი, სამწყება — სამწყებიანი... კუდმოკლე — მოკლეკუდიანი, დღემოკლე — მოკლედღიანი, გულმტკიცე — მტკიცეგულიანი, მკერდსავსე — სავსემკერდიანი, ენამწარე — მწარეენიანი, ტვირთშიმე — შიმეტვირთიანი, თავმჩატე — მჩატეთავიანი, ფეხმრუდე — მრუდეფეხიანი... ყელვიწრო — ვიწროყელიანი, ძირვიწრო — ვიწროძირიანი, ფოთოლფართო — ფართოფოთლიანი... გულღრძე — ღრძეგულიანი...¹⁴.

დასახელებულ ხმოვანფუძიან სახელებში, როგორც ჩანს, იგივე ვითარებაა, რაც ქართულში საკმაოდ გავრცელებულ თანხმოვანფუძიან კომპოზიტებში, რომელთაც სუფიქსი -ა არ გააჩნიათ, მაგრამ ქონება-თვისებას მაინც გამოხატავენ. ასეთ სახელებშიც, როგორც წესი, ბოლო წევრი ზედსართავი სახელი ან ვნებითი გვარის მიმღობაა, ხოლო პირველი — ფუძის სახითაა წარმოდგენილი, როგორიცაა: ძვალმსხვილი, წელწვრილი, ტანმაღალი, ხმამაღალი, ყელდაბალი, თავდიდი, ყურდიდი, თავბრტყელი, ტანხმელი გულჭრელი, გულცივი, ცხვირგრძელი, ტუჩთხელი, თმახუჭუჭი, თმაშავი, კანთეთრი, გულყვითელი, გვერდწითელი, ლოყაწითელი, სიტყვატკბილი, ენაგრძელი, ენაჩლუნგი, სახელამაზი... თავდადებული, გულგატეხილი, ხელგაშლილი, სულგანაბული, ყურმოჭრილი, ცრემლმორეული და სხვ.

ჩამოთვლილ ფორმებს აკ. შანიძე შერწყმულ ქონების სახელებს, ანუ შემოკლებით — შერწყმულ ქონებისას უწოდებს და აღნიშნავს, რომ „ესენიც... ქონების სახელება, მაგრამ იმათგან იმით განსხვავდებიან, რომ ესენი აღნიშნავენ ქონებას არა საგნისას მარტივად, არამედ გარკვეული ნიშნით წარმოდგენილი საგნისას. ეს განსხვავება ნათლად დაჩნდება, თუ შევადარებთ ერთმანეთს ისეთ სახელებს, როგორიცაა: რქიანი და რქა-თეთრი ან რქა-მოტეხილი, კუდიანი და კუდ-მოკლე ან კუდ-ამოძუებული, ხელიანი და ხელ-მარჯვე ან ხელ-მოტეხილი და მისთ“¹⁵.

აღნიშნულ კომპოზიტებში ზედსართავი სახელი, ბუნებრივია, თავის განმსაზღვრელ ფუნქციას ასრულებს და -ა სუფიქსის გარეშეც გამოხატავს საგნის ნიშან-თვისებას. ამიტომ, როგორც ზემოთ დასახელებულ კომპოზიტებს, ამათაც თითქმის ყველა შემთხვევაში მოეპოვებათ -იან სუფიქსით ნაწარმოებო სინონიმები: ძვალმსხვილი — მსხვილძვლიანი, წელწვრილი — წვრილწელიანი, ტანმაღალი — მაღალტანიანი, ყელდაბალი — დაბალყელიანი, თავდიდი — დიდთავიანი, გულცივი — ცივგულიანი, ცხვირგრძელი — გრძელცხვირიანი,

14 ჩამოთვლილი სინონიმებიდან ენაში ხშირად უფრო გავრცელებულია სწორედ -იან-სუფიქსიანი კომპოზიტები.

15 აკ. შანიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 158—159.

თმახუჭუჭი — ხუჭუჭთმიანი, კანათერი — თეთრკანიანი, სახელამა-
ზი — ლამაზსახიანი, გულყვითელი — ყვითელგულიანი, ენაგრძელი —
გრძელენიანი...

მიუხედავად ამისა, როგორც ზემოთაც ვნახეთ, ენაში არსებობს
დასახელებულ კომპოზიტთა, მართალია, შედარებით ნაკლები რაოდენობის, -ა-ხმოვნისანი ვარიანტებიც: ძვალმსხვილა, წელწერილა, ყელდაბალა, ყურდიდა, ცხვირგრძელა, თავდიდა, ტანხმელა, გულჭრელა, ყურკვეტი, თმახუჭუჭა, თვალშავა, თავყვითელა, ლოყაწითელა და სხვ.

ყველა აქამდე განხილულ პარალელურ — -ა-სუფიქსიან და უსუფიქსო ფორმებს, გარდა მეტ-ნაკლები გავრცელებულობისა, ენაში შეიძლება ზოგ შემთხვევაში განსხვავებული სტილისტიკური ნიუანსიც ახასიათებდეს.

ზემოთ დასახელებული იყო ქონება-თვისების -ა-სუფიქსიან სახელთა პარალელური უსუფიქსო კომპოზიტები და ასეთ კომპოზიტებში ბოლო ადგილზე ზედსართავი სახელი იყო. ქონების ისეთ -ა-სუფიქსიან სახელებს კი, რომლებშიც ბოლო ადგილზე არსებითი სახელია, ასეთი პარალელური ფორმები არ გააჩნიათ. ენაში არ არსებობს: დიდთვალეზა-ს პარალელური დიდთვალეზი, გრძელცხვირასი — გრძელცხვირი, სქელკისერასი — სქელკისერი, მაღალყელასი — მაღალყელი, თხელკანასი — თხელკანი, წითელპერანგასი — წითელპერანგი, შავტარასი — შავტარი და ა. შ.

თუმცა ამასთან დაკავშირებით უნდა აღინიშნოს უსუფიქსო კომპოზიტთა ერთი ჯგუფი, რომლებშიც სწორედ არსებითი სახელია ბოლო ადგილზე. მხედველობაში გვაქვს ფორმები: ავგული, დიდგული, ერთგული, ორგული, ავსული, ორსული, ავხორცი, ორპირი, წვრილფეხი, ორფეხი, სამფეხი, ოთხფეხი, ოთხთავი, მრავალთავი და მსგავსი სახელები.

ბევრ მათგანს ენაში ქონების -ა-სუფიქსიანი ვარიანტებიც მოეპოვება: დიდგულა, ორგულა, ორპირა, წვრილფეხა, სამფეხა, ოთხთავა, მრავალთავა და სხვ., მაგრამ ამ ფორმათა შედარებისას აშკარა ხდება ის სემანტიკური სხვაობა, რაც მათ შორის არსებობს, სახელდობრ, თუ **დიდგულა** დიდგულიანს, დიდი გულის მქონეს ნიშნავს, **დიდგული** დღეს მედიდურის, ამაყის, ამპარტანის, ქედმაღლის სინონიმად გამოიყენება. ასევე: **ერთგულა** ერთგულიანი, ერთი გულის მქონეა, **ერთგული** კი — თავდადებული, საიმედო, სანდო; **ორგულა** ორგულიანს, ორი გულის მქონეს ნიშნავს (მაგალითად, ორგულა თხილი ან აღამიანი — მედიცინის ისტორიაში ასეთი შემთხვევებიც არის აღწერილი), **ორგული** კი — მოღალატეს, მუხანათს; **ორპირა** ქართულში აღნიშნავს ორპირიანს, ორი პირის მქონეს (მაგალითად, ორპირა

დანა), **ორპირი** კი — ფლდს, გაუტანელს, სიტყვის გამტეხს; **წვრილფეხა** და **ოთხფეხა** კერძოდ წვრილი ან ოთხი ფეხის მქონეს მნიშვნელობით იხმარება და ყველა იმ საგნის დასახასიათებლად შეიძლება გამოვიყენოთ, ვისაც ან რასაც ფეხები აქვს (მაგ., მაგიდის, სკამის...), **წვრილფეხი** და **ოთხფეხი** კი მხოლოდ პირტყვეს, საქონელს აღნიშნავს; ასევე, **ოთხთავა** ოთხთავიანი, ოთხი თავის მქონეა (ძირითადი, ამოსავალი მნიშვნელობით), ხოლო **მრავალთავა** — მრავალთავიანი, მაგრამ **ოთხთავი** დღეს სახარების მნიშვნელობით იხმარება, **მრავალთავი** კი ძველი ქართული ლიტურგიკული კრებულია, რომელშიც დიდი საეკლესიო დღესასწაულებისათვის განკუთვნილი საკითხავებია თავმოყრილი.

ამგვარად, როგორც მოყვანილი მაგალითებიც გვიჩვენებს, აღნიშნული ტიპის უსუფიქსო კომპოზიტები ქონება-თვისების შინაარსისაგან დაცლილია. მათში არც შემადგენელ ელემენტთა ცალკეული მნიშვნელობა გაიაზრება (რასაც ვერ ვიტყვი -ა-სუფიქსიან სახელებზე) და ერთენებიან კომპოზიტებს წარმოადგენენ.

დასასრულ, ქონების -ა-სუფიქსიან სახელთა ორთოგრაფიისა და ბრუნების შესახებ.

ეს საკითხები საენათმეცნიერო ლიტერატურაში შესწავლილი, ძირითადად გადაწყვეტილი და ნორმის სახით მიღებულია. ამიტომ მათ ჩვენ აქ მოკლედ მხოლოდ -ა-სუფიქსიან სახელთა შესწავლის სისრულის მიზნით წარმოვადგენთ.

-ა-სუფიქსიან კომპოზიტთა დაწერილობა ენის განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე ყოველთვის ერთგვარი არ ყოფილა; ზოგჯერ მათ დედისით წერდნენ¹⁶, ზოგი ავტორი კი აღნიშნულ ფორმათა ერთ სიტყვად დაწერას ამჯობინებდა.

ამჟამად აღნიშნული საკითხის შესახებ შემუშავებული და დამტკიცებულია ნორმა, რომლის მიხედვით დასახელებული -ა-სუფიქსიანი კომპოზიტები „ერთად, ერთ სიტყვად უნდა დაიწეროს“¹⁷. სწორედ ეს ნორმაა ასახული „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“ და ამ ნორმას ემყარება მთლიანად „ქართული ენის ორთოგრაფიული ლექსიკონიც“.

ქონება-მსგავსების აღმნიშვნელ სახელთა დიდი რაოდენობა, როგორც ზემოთაც იყო ნახვევები, ძირითადად, ზედსართაული მნიშვნელობისაა და, ჩვეულებრივ, არსებით სახელს ახლავს, მაგრამ, რო-

16 ასე იყო ძველ გრამატიკოსებთან და ხშირ შემთხვევაში ამავე დაწერილობას უჭერდა მხარს ავ. შანიძეც. იხ. მისი: დასახ. ნაშრ., გვ. 153—162.

17 რთული სიტყვების (კომპოზიტების) დაწერილობა: თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმები, I კრებული, თბ., 1970, გვ. 155.

გორც ითქვამს, არც ისეთი შემთხვევებია იშვიათი, როდესაც აღნიშნული წარმოების ფორმა დამოუკიდებლად იხმარება.

არსებით სახელთან ერთად ხმარებისას ქონების ყველა სახელი მსახლვრელ-სახლვრულის ბრუნების დადგენილ წესს მისდევს და ამ მხრივ ენაში ყველაფერი გარკვეულია.

რა მდგომარეობაა ისეთ შემთხვევებში, როდესაც ქონება-მსგავსების სახელები დამოუკიდებლად გამოიყენება, ანუ, როდესაც რეალურია მათ ბრუნებაზე საუბარი?¹⁸

უპირველეს ყოვლისა, -ა-სუფიქსდართულ თანხმოვანფუძიან სახელთა შესახებ:

დღეს ქართულში აღნიშნულ ფორმათა ბრუნების გარკვეული წესი არსებობს, სახელდობრ, ყველა ეს სახელი მხოლოდობით რიცხვში უკვეცელია, ხოლო მრავლობითში კვეცას განიცდის¹⁹, მაგრამ, ამასთან, „კუმშვად-კვეცადი სახელებისაგან განსხვავებით, ფუძის შიგნითა ხმოვანი არ განიცდის სინკოპეს... წარმოქმნის -ა ელემენტი ფუძეს ვერ კუმშავს“²⁰.

ამდენად, გვაქვს:

ქოჩორა — ქოჩორასი — ქოჩორები

შაქარა — შაქარასი — შაქარები

მოკლეკისერა — მოკლეკისერასი — მოკლეკისერები

ლოყაწითელა — ლოყაწითელასი — ლოყაწითელები

ასფურცელა — ასფურცელასი — ასფურცელები და ა. შ.

(მღრ.: ქოჩორი — ქოჩორის, შაქარი — შაქრის, კისერი — კისრის, წითელი — წითლის, ფურცელი — ფურცლის).

აღნიშნულ სახელთა ბრუნების ეს წესიც გატარებულია ქართული ენის განმარტებითსა და ორთოგრაფიულ ლექსიკონებში.

ამასთანავე, შენიშვნის სახით შეიძლება აღინიშნოს, რომ -ა-სუფიქსიან სახელთა ბრუნების ამჟამად მიღებული და გავრცელებული ეს წესი, ჩანს, ყოველთვის არ იყო ყველას მიერ გაზიარებული. მაგალითად, მწერალი და ჟურნალისტი. ალ. ბეგაშვილი წერდა: „ჩემი აზრით, თუ ა-ზე გათავებული საზოგადო სახელები სულიერი არსებებისაა — მაშინ ისინი უკვეცელია (ლურჯას ფაფარი, ტოროლას ბუმბული, დიდგულას ყოყაჩობა, ბოლოქანქარას სილამაზე, კუდმაკრა-

18 ამის აღნიშვნა იმიტომ გახდა საჭირო, რომ ძირითადად ზედსართავი სახელები დამოუკიდებლად არ იხმარება და მათი ბრუნების საჭიროება ენაში რეალურად არ არსებობს.

19 აკ. შ ა ნ ი ძ ე, დასახ. ნაშრ., გვ. 66.

20 თ. უ თ უ რ გ ა ი ძ ე... დასახ. ნაშრ., გვ. 211.

ტელას ჭიკჭიკი...), თუ უსულო საგნებისა, — კვეცადია (ცისარტყელის ფერები, სახრჩობელის აღმართვა)²¹...

აღბათ, ზედმეტია იმის აღნიშვნა, რომ ამ მოსაზრებას არაერთი დაბრკოლება ახლავს და იგი მეცნიერულ საფუძველს მოკლებულია. ამდენად, ბუნებრივია, რომ ქართულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში ეს საკითხი ამგვარად არც ადრე დასმულა და არც ახლა ისმის.

ახლა, რაც შეეხება ქონება-თვისების ფუნქციის მქონე ბოლო-ხმოვნიან კომპოზიტთა ბრუნებას.

ამ რიგის ზემოთ დასახელებული -ე-, -ო და -უ-ხმოვანფუძიანი კომპოზიტები, როგორც მოსალოდნელი იყო, ბრუნების მხრივ არავითარ თავისებურებას არ ავლენენ და ამ ტიპის სხვა სახელთა მსგავსად იბრუნვიან. სხვანაირად: -ე-ფუძიანები კვეცას განიცდიან, -ო- და -უ-ფუძიანები კი უკვეცელ სახელებს განეკუთვნებიან და ამის მიხედვით გვაქვს: დღემოკლე — ნათ. დღემოკლისა, ხელმარჯვე — ხელმარჯვისა, გულმტკიცე — გულმტკიცისა, სისხლსავსე — სისხლსავსისა, ენამწარე — ენამწარისა, ტვირთმიმე — ტვირთმიმისა, თავმჩატე — თავმჩატისა, ფეხმრუდე — ფეხმრუდისა... ტანმომცრო — ტანმომცროსი, ძირვიწრო — ძირვიწროსი, ყელფართო — ყელფართოსი... — გულღრძუ — გულღრძუსი, ენაბლუ — ენაბლუსი და ა. შ.²²

ამ მხრივ ცალკე დგას -ა-ხმოვანფუძიან კომპოზიტთა (წითელკაბა ტიპის) ბრუნების საკითხი.

ზემოთ ასეთ სახელთა შესახებ მსჯელობისას მოყვანილი იყო მართებული მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც -ა ხმოვანი წარმოქმნის ელემენტად იყო მიჩნეული.

თუ ეს ასეა, მაშინ აღნიშნული კომპოზიტების ბრუნებაც დაემორჩილება იმ საერთო წესს, რომელიც არსებობს -ა-სუფიქსდართულ თანხმოვანფუძიან სახელთათვის და მივიღებთ, რომ „ზოგი სახელი, რომელიც დამოუკიდებლად ხმარებისას კვეცადია, ზოგიერთ რთულ ფუძეში უკვეცელი ხდება: ჩოხა — ჩოხის, მაგრამ შავჩოხა — შავჩოხასი, კაბა — კაბის, მაგრამ წითელკაბა — წითელკაბასი და სხვა“²³.

ზემოთქმულის მიხედვით გვექნება: წითელლოყა — ნათ. წითელლოყასი, ტკბილსიტყვა — ტკბილსიტყვასი, ავგუნება — ავგუნებასი,

21 იხ. მისი რეცენზია: „ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები“, ჟურნ. „კრიტიკა“, 1988, № 1, გვ. 33.

22 იხ. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი (რედაქციული), ქართული ენის ორთოგრაფიული ლექსიკონი (1968).

23 თ. უთუ რგაიძე, ... დასაბ. ნაშრ., გვ. 8.

